

В долині ріки Іро

Гео Шкурупій

Перед вечором і на світанку з води підіймається білий, як фартух молочниці, туман. Побіліла ріка в'ється в'юном, пробиваючись між крутими, голими, мов лисина, дабанами. На спокійних плесах дзвінко кричать турпани, лишаючи на воді кола самотності.

Ріка нестримно мчить на захід, і від її вогкості в низинах проростає тендітна трава, кам'яний ґрунт не дає змоги рости деревам, і ріка безнадійно вилизує непоживні кам'яні кругляки.

Долина одноманітна й журна, як східня пісня. Ріка співає високим огромам дабанів, хаосу каміння, що стиснули її, похмуро звисли над нею ще від останньої космічної катастрофи.

Маленька людина здається комахою в цих непривітних безмежних просторах. Пронизливі крики турпанів і клекіт беркутів тривожать одвічну мовчазність застиглої лави. Ці крики безнадійні, як розчарування шукачів золота.

Ріка несподівано міліє й відкриває броди для караванів і також раптово розливається, сердито перегортаючи брили каміння й заливаючи ями старателів, що лихоманково мозолять руки, жадібно бажаючи осліпнути від золотого блиску.

Ніч розірвалась, як чорне рядно. Ріка запарувала й, відтворюючи легенди про молочні плеса, білясте світло потекло по рівнині. Цього разу до клекоту беркутів, що прокинулись на скелях, приєднались голоси людей.

В облудному білястому світлі засиніли гострокутні намети з білими візерунками на полотнищах. З лівого берега на правий простяглася величезна дерев'яна потвора, що могла пишатись надзвичайно струнким тілом, і так і застигла, обкурена туманом. Кострубате риштовання, що, як стара шкіра, вже майже зішло з потвори, відкрило новий, як срібний карбованець, міст. В болоті застрягли дошки, деревини й колеса поламаних гарб. Стружки й тріски встелили ґрунт і зробили його м'яким. Це були покидьки від нової потвори, що її уперше побачила долина ріки Іро.

До високого синього намету підійшла монголка. Вона спала під голим небом у шкіряному мішку, й ранковий холодок збудив її.

В наметі ще спали. Жінка розпалила вогнище й підкинула до нього замість традиційного аргалу кілька трісочок, що їх безліч валялось навколо намету. Троє монголів, почувши крізь сон знайомі, задушливі пахощі диму, одразу прокинулись і почали допомагати жінці.

У другій половині намету, підкоцюрбивши коліна до обличчів, спало ще двоє людей. Це були китайці. Один із них спав дуже неспокійно. Він вовтузився і стогнав уві сні. Китайця мучили кошмари, й він воював із ними цілу ніч.

Йому снилось, що його вбивають.

Після довгих, важких мандрів серед дикої природи він нарешті знайшов у долині

ріки Іро золоті розсипини. Він вирив глибоку яму, вибираючи золотодайний пісок і промиваючи його в швидкій течії Іро.

Щоразу промивання давало більші наслідки. Він натрапив на золоте дно, що мало збагатити його. Вже ціла купка золотих зерняток поблискувала проти сонця на розстеленому рядні. Китаєць гарячково працював, забувши про їжу, про час. Він лише зрідка оглядав обрії, виявляючи, чи не стежить хто-небудь за ним. Але навколо була пустеля. Беркути високо кружляли над головою або сідали, зовсім близько, спостерігаючи роботу китайця. З вільним од тривоги серцем китаєць заглиблювався в роботу.

Копаючись у ямі, він раптом відчув непереможний страх. Хтось підійшов до краю й пильно дивився на нього. Підвівши голову, він побачив кремезну постать бородатої людини, що цілилась у нього з рушниці. Китаєць випростався, як пружина, силкуючись одним зусиллям вистрибнути з ями. Але бородань вистрелив, і китаєць, дряпаючи руки об каміння, скотився на дно. Потім він знову хотів вистрибнути, але бородань стріляв безперестану, чомусь не влучаючи в нього. Цей жах, стрибання й стрілянина тривали дуже довго.

Нарешті втомлений украй китаєць, повний одчаю й почуття самоохорони, не витримавши такого страху, раптово прокинувся. Він кинувся й одразу сів на підстилці, що на ній спав, і протер очі.

У наметі весело потріскував огонь. Уже всі сиділи колом і з насолодою пили чай.

Монголка старанно вилизала язиком чашку, бо їй ліньки було йти до води, й передала її китайцеві, запрошуючи до сніданку. Той узяв чашку, але ще кілька хвилин сидів очманілий, переживаючи всі подробиці свого кошмарного сну. Його дратувало, що він не знав, чим скінчилася ця прикра пригода й де поділося золото.

Тепер, тверезо зважуючи всі моменти нерівної боротьби, він вирішив, що золото дісталось бороданеві і що він сам лежить забитий або ріка Іро несе його труп до свого гирла.

Йому приснилася можлива пригода з його колишньої професії. І знову він дав собі слово, що краще бути робітником, ніж шукачем золота, що його блиск лише облудливий та примарний.

Китаєць, не випускаючи чашки з рук, вийшов на свіже ранкове повітря. Він був здивований. Невеличкий робітничий табір розрісся до велетенських розмірів. Замість кількох наметів, що в них жили робітники, які працювали на будівлі мосту, китаєць побачив сотні синіх наметів, що вкрили всю долину Іро. Безліч коней паслося коло наметів, верхи під'їздили нові монголи й отаборювались у долині. За ніч наїхало людей з усієї Монголії, й маленький табір робітників казково виріс. Ще було дуже рано, й Іро врочисто парувала білими димами на блискучих, як скло, плесах.

Китаєць зайшов назад до намету і приєднався до своїх товаришів, що пили чай. Кошмарний сон його розвіявся, й тепер він відчував, що навколо відбуваються події, які він починав сприймати, як сон реальний. Такого табору, такої сили людей він ще не бачив навіть на великих торжищах.

У тій поважній загайності, з якою його товариші-робітники пили свій ранковий чай, він відчув урочистий святковий настрій. Всі відчували, що не треба квапитись, поспішаючи на будівлю.

Будівля скінчена, й сьогодні вони можуть відпочити, сьогодні вони святкуватимуть відкриття першого великого мосту в Монголії.

Чаювання тривало довго. Робітники розмовляли й прислухались до гамору, що зростав у таборі. Ранок розворушив його, як велетенського комашника. Гомін, вигуки, тупіт та іржання коней розігнали мовчазність пустельної долини, яка ще, мабуть, ніколи не бачила такого зборища, хіба що за часів Чінгіса, коли її мовчазність порушували кремезні, нестримні вояки.

— Людей наїхало більше, як буває на цамі! — говорив один із робітників-монголів, висловлюючи своє здивування.

Цам — релігійне монгольське свято, що на нього з'їжджаються лами та прочани з усіх кутків Монголії. Отже, це зборище він міг порівняти лише з цамом, але він знав, що інша причина притягла сюди стільки народу.

Люди казали, що чекають на начальство, яке має приїхати на відкриття з Улан-Батора, — оповідав монгол, що встиг уже поблукати по табору. — Не обійшлося й без лам. Понаїжджало їх до біса! Проводять у майханах агітацію. Кажуть, що гріх переходити через воду, не замочивши копит коня. Тепер Іро з досади висохне або залле всю долину. Міст — це чортова вигадка! Ніколи не було мостів, і всі були живі й здорові. Революційна влада, яка, мовляв, не мирить із бурханами та богами, накликала їхній справедливий гнів на народ монголів.

— Пророкують, що сьогодні в обід ріка розіллється і затопить усю долину разом із грішним табором!

— Вода справді прибувала цілу ніч, — сказала жінка, — і прибуває ще досі!

— Мабуть, на верхів'ї пройшли дощі! — відповів китаєць.

Раптом в отвір намету просунулась стрижена голова лами. Він, як шпигун, зиркнув до намету.

— Тю! — вигукнув китаєць, закінчуючи цим несподіваним вигуком свої міркування.

Лама, як ошпарений, відскочив од намету — він не сподівався наткнутися в монгольському майхані на ненависного китайця. Монголи-робітники голосно розсміялися. Жінка докірливо поглянула на чоловіків, але нічого не промовила.

— Я знаю цю ріку, — говорив китаєць, що колись шукав золото, — я добре вивчав її. Вона розливається несподіваніш, як скочується обвал у горах. Тоді бережись! Захопить у ямі — не врятуєшся!

— Значить, лами мають рацію пророкувати! — з чисто жіночою логікою зробила висновок монголка.

— Це народ хитрий, — відповів монгол, що мав нахил до атеїзму, — мабуть, їх повідомили з верхів'я про великі дощі. Лами ніколи не брешуть, вони просто використовують усім відомі явища й тлумачать їх, як щось чудесне. Народ ще може не знати про дощі, от і виходить чудо...

— Міст міцний, витримає будь-яку повідь! — промовив китаєць. — Пророкуванням його не зруйнуєш!

До майхану підійшли монголи, що приїхали з далеких закутків на свято відкриття мосту.

Вони ходили по робітничих наметах, з цікавістю приглядаючись до побуту робітників. Особливо їх була зацікавила похідна кухня, що в ній кухар варив обід для всіх робітників. Але скрізь вони натикались на робітників-китайців, і це їх трохи розчаровувало. Вони зраділи, коли в робітничому наметі побачили монголів, і були здивовані, що вони живуть разом із китайцями. Вони так само здивувалися б, коли б побачили в кошарі мирне співжиття вовків із вівцями.

Звиклі до експлуатації від китайських купців, вони не йняли віри, що китайці могли жити в одному наметі з монголами. Віками виховувана ворожнеча цього разу зникла, і їм було дивно. Вони мовчки з недовір'ям дивились на гурток робітників.

— Заходьте! — запросив робітник-китаєць, розпливаючись у приязній посмішці.

Монголи, трохи повагавшись, але побачивши привітні обличчя китайців і своїх земляків, зайшли до майхану, сіли коло вогнища. Їм дали чаю, як неодмінне частування при гостинності, і вони поволі почали призвичаюватись до нових дивовижних подій, що відбуваються в цьому світі. Вони ще деякий час недовірливо ставились до робітників-китайців, але, побачивши, що їхні земляки-монголи ставляться до китайців вільно і по-приятельськи, розворушилися і забули про вікову ворожнечу.

— Не бійся, нахоре, ми свої люди! — поплескав по плечу найнедовірливішого монгола робітник-китаєць, колишній шукач золота. — Ми всі тут однакові. У мене немає золотих лан, щоб видурювати в тебе твої вівці й коні. Оцим заробляю на себе!.. — І він показав монголові свої руки, вкриті важкими мозолями.

— Дуже добре! Саєн! — відповів монгол, посміхаючись пласким і коричневим, як глиняний посуд, обличчям. Він набив свою люльку дунзою і простягнув китайцеві. Китаєць трохи посмоктав і передав своєму сусідові. Люлька проробила коло, не минувши й жінку, поки знову не потрапила до рота власника.

— Як життя? — розпитували монголи, що завітали до намету. — Важко працювати! — А може, все-таки краще пасти худобу в степу?

Вони про все розпитували, всім цікавились, уважно розглядаючи нові речі робітничого побуту, дивуючись зі всього, як діти.

— Робітником бути краще! — переконано говорив монгол-робітник. — Трава висохне, і худоба похудне, а ще й подохне. Зимою напевне з нею щось трапиться. Хіба від скотарства прибуток? Самі клопоти! А так працюєш — є що їсти і гроші дають. Сайнбайна!

— Нудно сидіти на одному місці! — промовив другий гість.

— Чого нудно? — заперечив робітник. — Начальство часто буває, промови говорить... Весело!..

У Монголії пролетаріат лише народжується. На будівлях, на чинбарнях, на гуральнях і на дорогах працюють, переважно робітники-китайці. Але скрізь поволі

з'являються монголи. Після степів, де їх оточує дика природа з безмежними обріями, їм ще важко звикати до систематичної роботи. Вона здається їм важкою й рабською. Та все ж монгольський пролетаріат поволі росте. В робітничому колі зникає ворожнеча національна, зникає презирливе ставлення китайця до монгола. Монгольські князі-феодала та китайські купці зникають, випаровуються, як випаровує воду Іро. І свіжим людям, що прибувають з Гобі та із степів, навіть дивно бачити таке мирне співжиття робітників-китайців та монголів.

Далеко в долині весело заграла військова сурма. Земля глухо застугоніла під копитами коней, ритмічно відповідаючи тактові. Це на відкриття мосту прибуло монгольське військо.

Свято розгорталось.

Метушня коло майханів і далекі крики коло ріки витягли всіх робітників і гостей із намету.

— Вода прибуває! — лунали тривожні крики.

— Прибуває вода!

Сонце вже високо вилізло над дабанами, як кругле обличчя зацікавленої людини, що виглядає з-за паркана, спостерігаючи дивні події.

Лами, як шпигуни, нишпорили серед майханів, старанно обходячи робітників і розповсюджуючи різні чутки.

— Вода прибуває!

Робітники побігли до ріки, де новий міст витримував свій перший іспит — страшний тиск та навалу розлютованої води.

Іро збожеволіла. Вона з загрозливим гарчанням несла свою воду, розплескуючи її по долині. Висока дамба, що по ній проходила дорога до мосту, стримувала воду, й вона розливалась і з силою бігла під міст, силкуючись зруйнувати бики й підпори. Було чути, як під навалою води новий міст зловісно потріскує.

Він, як викінчена, створена істота, вже сам, без допомоги людей, боровся із стихією.

Вода жадібно хапала дошки, шпали й різні речі, що в безладді валялися на березі, й тягла у вир під міст. Вона підібралась до самих майханів, що стояли поблизу ріки, і робітникам-китайцям та монголам довелось наспіх переносити їх на сухе місце.

Величезний натовп людей зібрався коло мосту і з зацікавленням спостерігав, як вода рветься між дерев'яні бики, намагаючись їх зруйнувати.

Була чудова погода, сонце вже старанно припікало, високо в повітрі кружляли беркути, потурбовані натовпом, а ріка лютувала, здавалось, без жодної природної причини.

На другому боці ріки, на схилі дабану, теж зібрався натовп монголів, що чекали на відкриття мосту і не наважувались переходити розлютовану ріку бродом.

Повідь збільшувалась.

— Всі бурхани розгнівались! — переконували лами. — Ріка не спиниться доти, доки не зруйнує цю чортячу вигадку чужинців!

Але натовп захоплювали стрункі лінії мосту, його міць і розбурхані хвилі, що змагалися з міццю биків.

Довга шереха верхівців-монголів вишикувалася вздовж берега. Передні ноги коней були в воді, коні пирхали, розбризкуючи копитами воду.

Якийсь сміливий монгол кинувся верхи на коні в швидку течію Іро. Крики переляку залунали на обох берегах.

Але згодом захоплені вигуки жінок і дітей, що теж гарцювали на диких конях, підбадьорили сміливого верхівця.

Кінь плив, і вершник міцно тримався на ньому. За кілька хвилин він уже був на протилежному березі. Там йому влаштували гучну овацію. Дорослим довелося стримувати дітей, які бажали наслідувати цей сміливий вчинок.

Лама, що об'їздив шерехи вершників на низькорослому конику, старанно агітував проти мосту. Монголи байдуже вислуховували його базікання.

— От бачите! Кожний монгол може обійтися без цієї дерев'яної вигадки!

— Сам ти дерев'яна вигадка! — зауважив йому монгол-робітник, що стояв тут поблизу, — добре, що в тебе є кінь, а без коня як ти перейдеш цю воду?

— Кожний порядний монгол має коня! — відповів лама.

— Де ти бачив монгола без коня? — підтвердили слухачі.

— Але не кожний порядний монгол може на коні переплисти таку ріку! — знайшов що відповісти робітник. — От ти теж не переплинеш ріки!

— Звичайно, не перепливе! — також наївно погодились слухачі.

Лама був зовсім молодий. Він почервонів під запитливими поглядами дівчат. Він крутнувся на коні, не знаючи, що відповісти.

— Куди йому! — додав робітник. — Він лише на язык сміливий!..

Роздратований лама завернув коня і стрімголов кинувся до води, але коник, умочивши в воду передні ноги, раптово спинився. Це викликало сміх у глядачів.

Лама почав лупцювати коня, але коник уперся як віслик і не хотів навіть зійти з місця, його ніби причарувала вода, що плюскала під самою вуздечкою.

— Ти злізь і підпхни його ззаду! — порадила ламі якась насмішкувата дівчина.

Розлютований украй монгол нарешті примусив коня ввійти в воду. Далі одразу була яма, і кінь упірнув, несподівано для вершника, по саму голову. Лама зірвався з сідла й під загальний регіт полетів у воду, щасливо зачепившись ногою за стремено й не випускаючи уздечки з рук.

Коник повернувся й видряпався з води, тягнучи за собою промоклого й виваленого в грязюці представника бурханів на землі.

Але натовп уже навіть не сміявся. Всі раптом посунули до мосту, де залунали звуки військового оркестру. Там, під бурхливі крики натовпу, звуки сурм, залунали крики сирен автомобілів, що цілою валкою з'їхали з дабану на міст, поспішаючи в долину. Це з Улан-Батора приїхали на відкриття мосту представники уряду — міністри Народної Монгольської республіки.

Урочистий спів "Інтернаціоналу" здійнявся високо в повітрі, змагаючись своїм

льотом з орлами.

Гала усьне хошун дзаула

Ітиль іхтіге гайхам шехте

Гурбадугар Інтернаснал.

Співали робітники, що побудували міст, і цей спів підхопив увесь натовп,
зворушений ще досі не баченою подією.

Повідь поволі почала спадати.